

**SANOATI RIVOJLANGAN VA RIVOJLANAYOTGAN
MAMLAKATLARDA INNOVATSION RIVOJLANISH
LOYIXALARINI BOSHQARISH**

Urolboyev Shaxzod Shuxrat o'g'li

Bank-moliya akademiyasi Loyiha boshqaruvi yonalishi magistranti

Annotatsiya: Bugungi tez o'zgarib borayotgan global iqtisodiyotda innovatsion rivojlanish strategiyalarini boshqarish sanoatlashgan va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun juda muhimdir. Innovatsiya zamonaviy dunyoda iqtisodiy o'sish, raqobatbardoshlik va barqarorlikning asosiy omili hisoblanadi. Shunday qilib, dunyo mamlakatlari doimo innovatsiyalarni rivojlantirish va uni targ'ib qilish uchun samarali strategiyalarni amalga oshirish yo'llarini izlamoqdalar. Rivojlangan infratuzilmasi, malakali ishchi kuchi va kapitalga ega bo'lgan sanoati rivojlangan mamlakatlar ko'pincha innovatsiyalarning yetakchisidir. Ushbu mamlakatlarda yaxshi tashkil etilgan tadqiqot va ishlanmalar (ilmiy-tadqiqot) institutlari, kuchli intellektual mulkni himoya qilish va ijodkorlik va tadbirkorlikni qadrlaydigan madaniyat mavjud. Natijada, ular innovatsiyalar va texnologiyalarga katta mablag ' sarflab, iqtisodiy o'sishni ta'minlaydigan va ish o'rinlari yaratadigan zamonaviy mahsulotlar va xizmatlarning rivojlanishiga olib keladi. Ushbu maqola rivojlanayotgan mamlakatlarni zamonaviy rivojlanish loyixalarini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: innovatsion loyihalar, sanoatlashgan mamlakatlar, samarali strategiyalar, raqobatdoshlik, tadqiqot markazlari

Kirish: So'nggi yillarda innovatsiya mavzusiga va uning rivojlanish kontekstidagi ahamiyatiga qiziqish ortib bormoqda. Global siyosiy va iqtisodiy tizimlarda katta o'zgarishlarga guvoh bo'ldi, ular innovatsiyalar uchun imkoniyatlarning oshishi ham osonlashdi. Sovuq urushning tugashi va "erkin bozor" kapitalistik modelining iqtisodiy tashkilotning yagona hayotiy usuli sifatida muvaffaqiyati bozor iqtisodiyotining ilgari kapitalistik bo'lmagan tizimlarga sodiq bo'lgan mamlakatlarga tarqalishiga olib keldi va barcha iqtisodiy faoliyatning samaradorligiga e'tiborni oshirdi.

Shu bilan birga, texnologik o'zgarishlar sur'ati tezlashmoqda, sanoat, mahsulot va jarayonlar doimiy ravishda yangi va "takomillashtirilgan" jarayonlar bilan almashtirilmoqda. Globallashuvning ortib borayotgan sur'ati bu o'zgarishlar G'arbdagi rivojlangan mamlakatlar bilan chegaralanib qolmasligini anglatadi. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlar tobora ko'proq xalqaro bozorda raqobatbardosh bo'lishga majbur bo'lmoqdalar va shu bilan o'z iqtisodiyotlarining tuzilishi va faoliyatida tub o'zgarishlarni amalga oshirishga intilmoqda. Shunday qilib, innovatsiya mavzusi

hozirgi rivojlanish bosqichidan qat'i nazar, barcha mamlakatlar uchun dolzarbdir. Faqat so'nggi yillarda innovatsion jarayonning murakkabligi va uning iqtisodiyot va jamiyat farovonligi uchun tizimli ta'siri tushunila boshlandi. Aynan shu nuqtai nazardan innovatsion rivojlanish strategiyalari mavzusi paydo bo'ldi. Innovatsiya nazariyasi va namunasi atrofida qurilgan modellarda bir nechta yangilik turlari borligi aytiladi. Har bir mamlakatda turlicha, tashabbusga qarab yaxshi va yomon innovatsiyalar ishlab chiqarilishi mumkin. Tushunchalar, texnologiyalar va mahsulotlar va xizmatlar innovatsion shakl deb nomlanadi.

Ba'zi mamlakatlarda barqaror rivojlanish uchun mahsulotni o'zgartirishning faqat bir shakli yetarli, ammo ilg'or va bilim jamiyatlarida yangi texnologiyalarni rivojlantirish mamlakat taraqqiyotiga yordam beradi. Ko'pgina rivojlanmagan mamlakatlar boshqa mamlakatlar tomonidan ishlab chiqilgan innovatsiyalarga taqlid qilish va qabul qilish strategiyasini olishadi. Bu taqlid qiluvchi mamlakat iqtisodiyotiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu strategiyalarning diqqatga sazovorlardan biri bu taxmin qilingan texnologik nou-xaularni import qilishdir. Bu kompaniya yangi texnologiya yoki uskunalari olib kelganda amalga oshiriladi. Bu kompaniya uchun kamchilik bo'lishi mumkin, ammo texnologiyani takrorlash yoki hatto yanada takomillashtirish uchun foydalanishni o'rganish uchun ko'proq innovatsiyalar uchun imkoniyat yaratadi (Dodgson, Gann va Salter, 2004).

Innovatsiya yangi yoki o'zgartirilgan mahsulotlar, xizmatlar, jarayonlar, tizimlar va tashkiliy usullarni loyihalash, ixtiro qilish, ishlab chiqish yoki amalga oshirish sifatida tavsiflanadi. Biznes va menejment nuqtai nazaridan innovatsion rivojlanish strategiyasi yangi, muammolarni hal qilish g'oyalarini foydalanishga jalb qilish jarayoni sifatida tavsiflanadi. Bu boshlang'ich g'oyadan foyda olish va uni biznes maqsadlariga erishishda samaradorlikni oshiradigan funktsional biznes amaliyotiga aylantirishni o'z ichiga oladi. Asosan barqaror raqobatbardosh yaxshilanishlarga va yangi g'oyalar potentsialining oshishiga olib keladi. Innovatsion rivojlanishni boshqarishdagi qiyinchiliklar va imkoniyatlarga ishlab chiqarishning muayyan sohasidagi ilmiy va texnologik rivojlanish holati ta'sir qiladi.

Ko'pincha kam rivojlangan mamlakatlar boshqa joylarda amalga oshirilayotgan innovatsion faoliyatning yakuniy mahsuloti bo'lgan past texnologiyali tovarlarni ishlab chiqarishda raqobatlashadi. Ular buni boshqa mamlakatlarning yangiliklariga taqlid qilish va moslashtirish orqali amalga oshirishga harakat qilishadi. Ushbu jarayon, ya'ni import o'rnini bosish, cheklangan muvaffaqiyatga erishdi va ko'pincha texnologiyani cheklashga olib keldi va kelajakdagi innovatsion rivojlanish imkoniyatlarini cheklab qo'ydi. Kam rivojlangan mamlakatlar uchun muqobil strategiya mavjud texnologik imkoniyatlarga asoslangan mahsulotlarni aniqlashdir.

Ushbu mahsulotlar muayyan mahalliy ehtiyojlarni qondirish uchun resurslardan eng yaxshi foydalanish orqali ishlab chiqariladigan mahsulotlardir. Bunday

mahsulotlarni ishlab chiqarish imkoniyati chegarasini kengaytirish va yangi imkoniyatlarga ega bo'lish uchun muvaffaqiyatli strategiya bo'lishi mumkin, ammo ishlab chiqarishning barcha sohalarida global raqobatning kuchayishi tufayli bu qiyinlashdi. Innovatsion rivojlanishni boshqarish nuqtai nazaridan ushbu strategiyalar o'rtasida tanlov rag'batlantirilishi kerak bo'lgan yangilik turlarini ko'rib chiqishni va ushbu yangilik bilan shug'ullanadigan firmalar uchun tegishli muhitni yaratishni o'z ichiga oladi.

Ko'pgina rivojlanayotgan mamlakatlar uchun asosiy muammo aniq innovatsion strategiyaning yo'qligi. Shunga qaramay, innovatsion strategiyaning mavjudligi firmalarning texnologik va texnologik bo'lmagan sa'y-harakatlari innovatsiyalar sur'atlarining oshishiga, keyinchalik esa raqobatbardoshlik va iqtisodiy ko'rsatkichlarning yaxshilanishiga aylanishini ta'minlamaydi. Innovatsion strategiyalar mavjud bo'lgan mamlakatlar uchun ularni amalga oshirish samaradorligi ham muhimdir. Tarkibiy muammolar, shu jumladan korruptsiya, institutsional to'siqlar va umuman raqobatga qarshi xatti-harakatlar rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga to'sqinlik qilishga yordam beradi. Mamlakat ichkarisida ilhomlantirilgan siyosat tanlovi uchun imkoniyatlar endi paydo bo'la boshladi, chunki ko'proq mamlakatlar o'zlarini katta qarz majburiyatlaridan ozod qilishdi.

Hozirgi moliyaviy yuqumli kasallik odatda xalqaro talabni susaytiradi va muvaffaqiyatsiz korxonalarni qutqarish bo'yicha hukumat aralashuvi so'nggi paytlarda erishilgan ijobiy yutuqlarni bekor qilishi mumkin. Rivojlanayotgan mamlakatlarga ta'siri hozirgi retsessiyadan so'ng (Jahon banki, 2008) chuqur depressiyalarning global prognozlarida hali ham paydo bo'lmoqda. Strukturaviy tuzatishdan keyingi davr (1999 yildan keyin) innovatsiyalarni rag'batlantirishi mumkin bo'lgan rag'batlantirish va qoidalar bilan tajriba o'tkazish uchun yaxshilangan sharoitlarga ega. Rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion siyosatni yanada keng qamrovli rivojlanish strategiyalariga muvofiq shakllantirish imkoniyatlari mavjud. Muvaffaqiyat ehtimolini oshirish uchun innovatsion strategiyalar kengroq ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlarni hisobga olishi va ilgari surishi va mikro, mezo va makro darajadagi siyosatni xabardor qilishi kerak.

Shunday qilib, har qanday yangilikni amalga oshirishning asosiy maqsadi ijobiy va samarali natijaga erishishdir. Natijada, innovatsiya investitsiyalar bilan uzviy bog'liqligi aniq. Mamlakat milliy iqtisodiyotini rivojlantirishda innovatsiya va investitsiya faoliyatining ustuvor yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlashni yanada jadallashtirish, zamonaviy, tejamkor va moslashuvchan texnologiyalarni keng joriy etish;

- iqtisodiyotning asosiy tashqi faoliyati bo'lgan eksportga yo'naltirilgan korxonalar va eksport qiluvchi korxonalarining raqobatbardoshligini qo'llab - quvvatlash bo'yicha aniq chora-tadbirlarni amalga oshirish, shuningdek eksportni ilgari surish uchun qo'shimcha va samarali shart-sharoitlarni yaratish;

- Ishlab chiqarish xarajatlari xarajatlarini kamaytirishni rag'batlantirish va sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini bosqichma-bosqich oshirish;

- elektr energiyasini yanada modernizatsiya qilish, elektr energiyasini iste'mol qilishni kamaytirish va energiya tejashning maqbul tizimlarini joriy etish tizimini yaratish;

- mahalliy bozorda talabni rag'batlantirish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilarni yanada qo'llab-quvvatlash.

Milliy iqtisodiyotni barcha sohalarda modernizatsiya qilish, uning raqobatbardoshligini mustahkamlashda innovatsiya va innovatsion faoliyatning o'rni beqiyosdir. Biroq, mamlakat iqtisodiyotida innovatsion faoliyatni tashkil etish va rivojlantirish, shuningdek, muhim natijalarga erishish quyidagi shartlarning mavjudligi va bajarilishini talab qiladi:

- Davlatning joriy innovatsion siyosati-O'zbekiston Respublikasi Davlat hokimiyati organlari va innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan mamlakatning innovatsion strategiyasi maqsadlari va ustuvor innovatsion dastur va loyihalarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqish va o'rnatish;

- investitsiya salohiyati-davlat, sanoat, korxonalar va tashkilotning turli xil resurslari yig'indisi (shu jumladan moddiy, moliyaviy, intellektual, ilmiy-texnik, iqtisodiy va boshqalar.);

- Innovatsiya-innovatsion mahsulotlar (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqaruvchilari va iste'molchilarining faoliyat yo'nalishlari, shu jumladan innovatsiyalarni yaratish va tarqatish;

- Innovatsion infratuzilma-innovatsion faoliyatni amalga oshirishga imkon beradigan va ta'sir ko'rsatadigan turli institutlar;

- Innovatsion dastur (korxonalar, sanoat, mintaqalar, davlat, mintaqalar, davlatlararo) - innovatsion loyihalarning resurslari, ijrochilari va muddatlari to'g'risida kelishilgan va innovatsion loyihalar va faoliyatning yangi turdagi mahsulot komplekslarini ishlab chiqish va joylashtirish bo'yicha vazifalarni samarali hal etilishini ta'minlash.

Innovatsiyalarni loyihalarni moliyalashtirishning bir necha turlari mavjud. Moliyalashtirish loyihasining o'zi, uning ishtirokchilari, ularning qobiliyatiga asoslanadi.

Moliyalashtirishning uchinchi turini qarzni to'lash manbai bo'lgan investitsiyalarni moliyalashtirish deb hisoblash mumkin. Moliyalashtirishning uchinchi turi loyiha tomonidan ishlab chiqarilgan pul oqimlari ham, korxonalar aktivlari ham kredit uchun garov bo'lib xizmat qiladigan hisoblanadi.

Loyihani moliyalashtirishning to'rtinchi turi korxonaning iqtisodiy va texnik hayotiyli uchun kredit berish bo'ladi.

Biz bilamizki, samarali innovatsion loyihalarni amalga oshirish iqtisodiyotning turli sohalarida mahsulot tannarxini pasaytirish, mehnat unumdorligini oshirish, mahsulot sifatini oshirish va umuman iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Jahon amaliyotida loyihani moliyalashtirish ko'pincha loyihani sotishdan tushgan mablag' qarzni to'lashning yagona manbai bo'lgan moliyalashtirishning bir turini anglatadi. Biroq, "loyihalarni moliyalashtirish" atamasi turli mamlakatlarda turlicha talqin etiladi. Masalan, Qo'shma Shtatlarda investitsiya loyihalarining aksariyati ta'sischi o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirilishi va loyihani sotishdan tushgan tushum qarz majburiyatlarini to'lashning yagona manbai bo'lishi tushuniladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, innovatsion rivojlanish strategiyalarini boshqarish rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun zamonaviy iqtisodiyotda rivojlanish uchun juda muhimdir. Ta'lim, infratuzilma va ilmiy-tadqiqot ishlariga sarmoya kiritish, innovatsiyalar uchun qulay muhit yaratish va hamkorlik va bilim almashishni rivojlantirish orqali mamlakatlar o'zlarining barcha imkoniyatlarini ochib berishlari va iqtisodiy o'sish va farovonlikka erishishlari mumkin. Faqatgina innovatsiyalarni qabul qilish va o'zgarishlarni qabul qilish orqali mamlakatlar XXI asr muammolariga moslasha oladilar va o'z fuqarolari uchun yaxshi kelajak yaratadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kurpayanidi, K. I. (2021). Innovatsion rivojlanish asosida tadbirkorlikning tashqi iqtisodiy faoliyatini rag'batlantirish. Nazariy va amaliy fanlar, (1), 8-13.
2. Ivanovich, K. K. Davlat qarzi va uning O'zbekiston Respublikasining makroiqtisodiy siyosatidagi o'ri. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 15, 157.
3. Sanina, L. V. (2014). Biznes muhitini baholash reytinglari: xalqaro tajriba. Baykal tadqiqot jurnali, (5).
4. Kurpayanidi, K. I. (2020). Hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish masalalariga: O'zbekiston nazariyasi va amaliyoti (Andijon viloyati materiallari bo'yicha). ISJ Nazariy va amaliy fanlar, 6(86), 1-10.
5. Kurpayanidi, K. I. (2020). O'zbekiston iqtisodiyotini makroiqtisodiy tahlil va prognozlashning ayrim masalalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. Ilmiy elektron jurnali, 2, 100-108.
6. Rasulev, A. F. (2017). O'zbekiston: innovatsion rivojlanish sharoitida moliya tizimining yangi vazifalari. Iqtisodiyot: strategiya va amaliyot, (2), 52-67.